

Çok Partili Hayata Geçişte Demokratikleşmenin Meşrulaştırma Söylemi (1945–1950)

Tülay Gül Polat¹

Özet

Bu çalışma, Türkiye’de 1945–1950 yılları arasında çok partili hayata geçiş sürecini demokratikleşmenin normatif bir ilerleme anlatısı olarak değil, siyasal iktidarın meşruiyet krizine verdiği hegemonik bir yanıt olarak ele almaktadır. Gramsciyen kuramsal çerçeve doğrultusunda demokratikleşme, yalnızca kurumsal reformlar ve seçim mekanizmalarının işlerliği üzerinden değil, rızanın yeniden örgütlenmesi ve siyasal alanın sınırlarının söylemsel biçimde yeniden kurulması üzerinden analiz edilmektedir. Bu bağlamda çalışma, demokratikleşmenin “demokratik olgunluk”, “sorumlu muhalefet”, “düzen ve istikrar” gibi kavramlar aracılığıyla meşrulaştırıldığını; muhalefetin sistem içerisine entegre edilirken aynı zamanda disipline edildiğini ortaya koymaktadır.

Cumhuriyet’te üretilen söylem, demokratikleşmenin yalnızca toplumsal taleplere yanıt veren bir açılım olmadığını, aynı zamanda iktidar ilişkilerinin sürekliliğini sağlayan bir hegemonya stratejisi olarak işlediğini göstermektedir.

Çalışma, çok partili hayata geçişi Gramsci’nin “pasif devrim” kavramı çerçevesinde değerlendirerek, Türkiye’de demokratikleşmenin sınırlarını ve sürekliliklerini açıklamaya katkı sunmaktadır.

Giriş

Demokratikleşme, siyasal rejimlerin dönüşümünü açıklamak için sıklıkla normatif bir ilerleme anlatısı çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşıma göre çok partili hayata geçiş, otoriter ya da tek parti rejimlerinden çoğulcu ve temsilî bir siyasal düzene doğru kaçınılmaz bir evrimi ifade eder². Ancak tarihsel deneyimler, demokratikleşme süreçlerinin her zaman toplumsal taleplerin

1 Araş. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih ABD. tulay.gul.polat@ege.edu.tr, Orcid: 0009-0006-7294-9145.

2 Meltem Caniklioğlu, “Çağdaş Demokrasi ve Çağdaş Devlet Üzerine Düşünceler”, <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/M.Caniklioglu5.pdf>, Erişim tarihi: 12.10.2025.

doğrudan bir ürünü olarak ortaya çıkmadığını; aksine çoğu durumda siyasal iktidarların meşruiyet krizlerine verdikleri stratejik tepkiler doğrultusunda şekillendiğini göstermektedir. Bu bağlamda demokratikleşme, yalnızca hak ve özgürlüklerin genişlemesiyle değil, aynı zamanda mevcut iktidar ilişkilerinin yeniden üretilmesiyle birlikte düşünülmelidir³.

Türkiye’de çok partili hayata geçiş süreci de uzun süre bu ilerlemeci çerçeve içerisinde değerlendirilmiş, 1945–1950 yılları arasındaki siyasal dönüşüm demokratikleşmenin doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olarak yorumlanmıştır. Oysa bu dönem, tek parti rejiminin hem iç politikada hem de uluslararası alanda karşı karşıya kaldığı bir meşruiyet aşınmasının belirginleştiği bir zaman dilimine işaret etmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında şekillenen yeni uluslararası sistem, siyasal rejimlerin meşruiyetini demokratik normlar üzerinden tanımlarken, Türkiye de bu normatif çerçevenin dışında kalmamak adına siyasal reformlara yönelmiştir. Bu yönelim, demokratikleşmeyi bir toplumsal talep olmaktan ziyade, devlet elitleri tarafından yönetilen ve sınırları belirlenmiş bir dönüşüm süreci hâline getirmiştir.

Çalışmamız Türkiye’de çok partili hayata geçiş sürecini, demokratikleşmenin bir “ilerleme anlatısı” olarak değil, hegemonik bir yeniden yapılanma pratiği olarak ele almaktadır. Bu doğrultuda çalışma, demokratikleşmenin hangi söylemsel araçlarla meşrulaştırıldığını, siyasal çoğulculuğun hangi sınırlar içerisinde kabul edilebilir kılındığını ve muhalefetin nasıl sisteme entegre edildiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Buradaki temel varsayım, demokratikleşmenin, siyasal iktidarın rızayı yeniden üretmek ve hegemonik düzeni tahkim etmek için başvurduğu bir strateji olduğudur.

Bu yaklaşım, kuramsal olarak Antonio Gramsci (1891-1937)’nin hegemonya⁴ kavramına dayanmaktadır. Gramsci hegemonyayı şu şekilde tanımlamaktadır: “*Hem yönetici bir sınıf olarak proletaryanın hem de yönetimin uygulanmasına ilişkindir. Bu egemen sınıfın, karşıt gruplar üzerinde zorunlu olarak uygulayacağı zorlama demektir. Fakat bu proletarya ile işbirliği yapmaya hazır olan ve bu tutumuna etkinlik kazandırılması söz konusu olan müttefiklerinin fikir ve kültür alanında yönetilmesi de demektir. Hegemonya yönetimin olumlu yönünü*

3 Antonio Gramsci, *Prison Notebooks*, New York: International Publishers, 1992, s. 52.

4 Uluslararası İlişkiler disiplinde “hegemonya” bir ya da daha fazla aktörün bazen zorlayıcı yöntemlerle bazen de rıza ile uluslararası politikaları önemli ölçüde etkileyebilmesini ifade eder. Lider hegemonyasını inşa etmek zorundadır. Günümüzde bazen “yumuşak güç” bazen sert kullanarak caydırıcılık ve baskı ile oluşan hegemonya diğer aktörlerin rızasını ararak otoriter lider olmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Fuat Keymen, *TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları*, “Hegemonya (Uluslararası İlişkiler)” https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/hegemonya_uluslararasi_iliskiler, Erişim tarihi: 10.01.2026.

*de geliştirin*⁵”. Gramsci’ye göre siyasal iktidar, yalnızca zor aygıtlarıyla değil, aynı zamanda rıza üretimi yoluyla da varlığını sürdürür⁶. Bu rıza tahakkümü, sivil toplum/politik toplum alanında üretilen ideolojik ve söylemsel pratikler aracılığıyla inşa edilir. Üç aşamalı bir model dizgisi sunan Gramsci, ilk olarak bir zıtlık ilişkisini modeller⁷. Sivil toplum ve devlet zıtlık ilişkisi içindedir. İkinci olarak şemasını genişletip “politik toplum ve sivil toplum” formülü ile bir hegemonya yaratır⁸. Son olarak ise devlet; politik toplum ve sivil toplumun bütünleşmiş yapısı olarak görünürlük kazanır.

Bu çerçevede demokratikleşme söylemi, siyasal iktidarın meşruiyetini yeniden tanımlayan ve normalleştiren bir ideolojik araç olarak işlev görebilir. Çok partili hayata geçiş, bu bakımdan, radikal bir siyasal kopuştan ziyade, mevcut iktidar ilişkilerinin reformlar yoluyla yeniden düzenlendiği pasif bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Çalışma, bu kuramsal çerçeveyi tarihsel bir bağlama oturtarak, 1945–1950 yılları arasında demokratikleşmenin nasıl bir meşrulaştırma söylemi üzerinden inşa edildiğini analiz etmektedir. Bu amaçla basın, özellikle de *Cumhuriyet* dönemin devlet aklını anlamamızda bize yardımcı olacaktır. Ayrıca söz konusu gazete hegemonik rıza üretiminin önemli bir alanı olarak ele alınmaktadır. *Cumhuriyet*, yalnızca siyasal gelişmeleri aktaran bir araç değil; demokratikleşmenin anlamını, sınırlarını ve meşruiyet koşullarını yeniden üreten bir söylem mekânı olarak incelenmektedir. Bu bağlamda kullanılan “demokratik olgunluk”, “sorumlu muhalefet”, “düzen ve istikrar” gibi kavramlar, demokratikleşmenin hangi koşullarda kabul edilebilir görüldüğünü ve hangi taleplerin sistem dışına itildiğini göstermesi bakımından merkezi bir öneme sahiptir.

Çalışmamız Türkiye’de çok partili hayata geçiş sürecini Gramsciyen bir perspektiften yeniden okuyarak üç temel katkı sunmayı amaçlamaktadır. İlk olarak, demokratikleşmeyi normatif bir ideal olmaktan çıkararak, siyasal iktidarın meşruiyet üretme stratejileri bağlamında ele almaktadır. İkinci olarak, basını hegemonik söylemin pasif bir yansıtıcısı değil, aktif bir kurucu unsuru olarak konumlandırmaktadır. Son olarak ise, çok partili hayata geçişi bir kopuş anı olarak değil, siyasal sürekliliğin pasif devrimci bir biçimde yeniden üretildiği bir süreç olarak kavramsallaştırmaktadır.

5 Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, İstanbul: Belge Yayınları, 1997, s. 28.

6 A. Baran Dural, “Antonio Gramsci ve Hegemonya”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 39, 2012, s. 313.

7 Melek Halifeoğlu, “Gramsci, Sivil Toplum-Devlet İkililiği ve Kuramsal Kökenler”, *Mülkiyeliler Dergisi*, Sayı: 37 (1), 2013, ss. 163-188.

8 Hughes Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, Ankara: Savaş Yayınları, 1982, s. 33.

Bu doğrultuda çalışma, ilk bölümde demokratikleşme ve meşrulaştırma ilişkisini kuramsal olarak ele almakta; Gramsci'nin hegemonya ve pasif devrim kavramlarını analitik bir çerçeve olarak tartışmaktadır. İkinci bölüm, 1945 sonrası Türkiye'de ortaya çıkan hegemonik krizi ve siyasal dönüşüm ihtiyacını incelemektedir. Üçüncü ve dördüncü bölümler, demokratikleşmenin basın aracılığıyla nasıl hegemonik bir söylem olarak inşa edildiğini ve çok partili hayata geçişin hangi meşrulaştırma dili üzerinden sunulduğunu ortaya koymaktadır. Son bölüm ise, bu süreci pasif devrim kavramı çerçevesinde değerlendirerek, Türkiye'de demokratikleşmenin sınırlarını ve sürekliliklerini tartışmaktadır.

1. Demokratikleşme ve Meşrulaştırma: Kuramsal Bir Çerçeve

Demokrasi, Eski Yunancadaki “demos” (halk) ve “kratos” (otorite) sözcüklerinin birleşmesinden oluşmaktadır⁹. MÖ 4. ve 5.yüzyıllara dayanan ve Atina'da yaşanan “doğrudan demokrasi” tecrübesi¹⁰ ile ortaya çıkan bu kavram 20. Yüzyıl'da otoriter yönetimlerden demokratik yönetimlere geçişi¹¹ ifade etmektedir. Demokratikleşme, siyasal rejimlerin dönüşümünü açıklamak için siyaset bilimi literatüründe uzun süredir merkezi bir kavram olarak ele alınmaktadır. Bu literatürün önemli bir kısmı demokratikleşmeyi, otoriter siyasal yapılardan liberal demokratik¹² kurumlara doğru gerçekleşen doğrusal bir ilerleme süreci şeklinde değerlendirme eğilimindedir. Andrew Heywood'a göre liberal demokrasi:

Profesyonel siyasetçilere ihtiyaç duymaksızın, halkın kendi kendisini doğrudan veya dolaylı olarak yönettiği bir hükümet şeklindedir ve temel belirleyici kararların halkın çoğunluğu tarafından alındığı, çoğunluk yönetimi ilkesine dayalı bir karar verme sistemini; hiyerarşi ve imtiyazdan ziyade eşit fırsatlara ve bireysel liyakate dayalı bir toplum yapısını; çoğunluğun iktidarının çoğunluğun tahakkümüne dönüşmesini engelleyecek ve bu suretle azınlıkların hak ve çıkarlarını koruyup gözetecek

9 Yusuf Tekin, “Demokrasi”, *TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları*, [https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/demokrasi#:~:text=Eski%20Yunancadaki%20'demos'%20\(halk,kendi%20kendini%20y%C3%B6netmesi%20anlam%C4%B1na%20gelmektedir, Erişim Tarihi: 10.12.2025.](https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/demokrasi#:~:text=Eski%20Yunancadaki%20'demos'%20(halk,kendi%20kendini%20y%C3%B6netmesi%20anlam%C4%B1na%20gelmektedir, Erişim Tarihi: 10.12.2025.)

10 Ersin Bayra, “Liberal Demokrasinin Meşruiyet Krizine Bir Çözüm Önerisi olarak Akışkan Demokrasi: Değeri ve Ulusal Ölçekte Uygulanabilirliği”, *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 2, Aralık 2022, s.662.

11 Hüseyin Aksu, “Demokratikleşme ve Türkiye’de Demokratikleşme Sürecinde Karşılaşılan Temel Sorunlar”, *International Social Sciences Studies*, Vol: 4 (27), 2018, s. 5949.

12 Liberal demokrasi modeli, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin 1991 yılında tamamen dağılmasıyla birlikte küresel düzeyde hâkim model haline gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Barry Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, Çev: Hüseyin Bal, Ankara: Liberte Yayınevi, 2007.

*bir kontrol mekanizmasını; kamu görevlilerin genel ve eşit oyun söz konusu olduğu, serbest ve rekabetçi seçimler yoluyla belirlendiği bir yönetim biçimini öngören ve kuvvetler ayrılığının yürürlükte olduğu, düşünce ve ifade özgürlüğünün en temel insan hakkı olarak görüldüğü, halkın yönetimi mümkün yollarla denetleyebildiği bir siyasal örgütlenme biçimidir*¹³.

Demokratikleşme, çoğulculuğun kurumsallaşması, serbest seçimlerin düzenlenmesi, temel hak ve özgürlüklerin tanınması ve hukukun üstünlüğünün güçlenmesi gibi normatif ölçütler üzerinden tanımlanır. Ancak demokratikleşmeyi yalnızca normatif bir ideal olarak ele almak, tarihsel süreçlerde ortaya çıkan siyasal dönüşümlerin arkasındaki iktidar ilişkilerini ve meşruiyet stratejilerini göz ardı etme riskini beraberinde getirmektedir.

Çalışmamız, demokratikleşmeyi yalnızca kurumsal reformların toplamı olarak değil, aynı zamanda siyasal iktidarın kendisini yeniden üretme kapasitesini şekillendiren bir meşrulaştırma süreci olarak kavramsallaştırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda demokratikleşme, salt bir rejim değişimi değil; iktidarın rıza üretme biçimlerinin yeniden düzenlendiği, siyasal alanın sınırlarının yeniden tanımlandığı ve muhalefetin sistem içerisindeki konumunun yeniden inşa edildiği çok boyutlu bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilmelidir.

1.1 Demokratikleşmenin Normatif ve Eleştirel Okumaları

Demokratikleşme kavramının günümüzdeki karşılığı daha çok toplumların daha fazla siyasal temsil ve katılım imkanına sahip olduğu¹⁴, iktidarın seçim yoluyla değiştirilebildiği ve bireysel özgürlüklerin anayasal güvence altına alındığı bir yönetim biçimine geçiş anlamına gelir. Ne var ki tarihsel ve karşılaştırmalı çalışmalar, demokratikleşme süreçlerinin her zaman bu şekilde doğrusal biçimde işlemediğini; aksine birçok durumda “demokratikleşme” olarak adlandırılan dönüşümlerin, mevcut iktidar ilişkilerini değiştirmekten çok onları yeniden düzenleme işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır¹⁵. Bu bağlamda demokratikleşme, yalnızca siyasal hakların genişletilmesi değil, aynı zamanda siyasal düzenin yeni koşullar altında meşru kılınmasıdır. Bu durum, demokratikleşmenin kimi zaman toplumsal taleplerin bir sonucu olarak değil, devlet elitlerinin yönettiği stratejik bir reform süreci olarak ortaya çıkmasına

13 Barry Holden, a.g.e., s. 13.

14 Metin Özkan, “Siyasal Temsil: Bir Kavramın Dönüşümü”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı: 71, 2020, s. 237.

15 Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol: 12, No: 2, 1983, ss. 162-175.

yol açmaktadır. Dönüşüm çoğu zaman elit yapıların devamı olarak karşımıza çıkar¹⁶.

Eleştirel perspektifler demokratikleşmeyi, iktidarın meşruiyet üretme kapasitesi bağlamında değerlendirmekte ve demokrasi söyleminin çoğu zaman siyasal düzenin sürekliliğini sağlamaya yönelik bir araç olarak kullanılabileceğini ileri sürmektedir. Bu perspektife göre demokratikleşme, yalnızca özgürleşme anlamına gelmez; aynı zamanda sınırlandırma ve denetim mekanizmalarının yeniden üretildiği bir süreci de ifade eder. Dolayısıyla demokratikleşme, siyasal çoğulculuğun genişlemesi kadar, bu çoğulculuğun hangi sınırlar içerisinde kabul edilebilir görüldüğünü de içeren bir analiz gerektirir. Klasik elitistlere göre toplum “yöneten azınlıklar” ve “yönetilen çoğunluklar” olmak üzere ikiye ayrılır ve böyle bir toplum yapısında demokrasi idealinde ısrar etmek gereksiz bir popülizm yaratır¹⁷.

Bu bağlamda demokratikleşme, yalnızca “kurumsal reform” düzeyinde değil, aynı zamanda “söylemsel ve ideolojik inşa” düzeyinde de ele alınmalıdır¹⁸. Zira demokratikleşme, yalnızca seçimlerin düzenlenmesi ya da anayasal değişikliklerle sınırlı olmayan; toplumsal rızanın yeniden örgütlenmesi ve siyasal düzenin yeniden tanımlanması sürecidir.

1. 2. Siyasal Meşruiyet, Rıza ve Söylem

Demokratikleşme ile meşruiyet arasındaki ilişki, siyasal iktidarın sürekliliğini sağlayan temel dinamikleri anlamak açısından kritik önemdedir. Meşruiyet, en genel anlamıyla siyasal iktidarın yönetme hakkının toplum tarafından kabul edilmesi ve bu iktidarın “doğal”, “kaçınılmaz” ya da “haklı” görülmesi durumunu ifade eder. Bu nedenle meşruiyet, yalnızca hukuki bir kategori değil; aynı zamanda siyasal ve toplumsal bir inşa sürecidir. Siyaset “toplumda meşru otoriteye dayanmak suretiyle yapılan varlık ve değer dağıtma faaliyeti” olarak tanımlanmaktadır. Siyaset, otorite, meşruiyet tüm bu kavramlar birbirlerine içkin kavramlardır ve tanımlama yaptığımızda diğerini göz ardı etmemiz tamamen anlam karmaşasına neden olur¹⁹.

16 John Higley ve Michael G. Burton, *Elite Foundations of Liberal Democracy*, Bloomsbury Academic, 2006, ss. 143-160.

17 İhsan Kurtbaş, “Bir Klasik Elitizm Eleştirisi ve Yeni Bir Elitizm Modeli Önerisi: Güçlü Demokratik Elitizm Modeli”, *Turkish Studies*, Vol: 12/3, 2017, s. 394.

18 Taylan Can Doğanay, “Popülizm Ve Popülist Söylemin Kriz Dönemlerinde Demokratik Siyasal Sisteme Etki Düzeyi Üzerine Araştırma”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Sayı: 46, 2025, ss. 280-288.

19 Cemil Oktay, “Meşruiyet ve Türleri”, *TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı*, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/mesruiyet_ve_turleri#:~:text=TDK%20S%3%B6z1%3%BC%4%9F%3%BC%2C%20me%20C5%9Fruiyeti%20%2%80%9CYasaya%2C,dizi%20de%20C4%9Ferlere%20%2%80%9Cuygu

Siyasal iktidarların meşruiyeti yalnızca zor aygıtlarına dayanmaz. İktidarın temelinde yatan olgu, toplumdaki tüm grupların varlığını kabullenmiş olmasından kaynaklıdır²⁰. İktidar kavramı ise genellikle “güç” kavramı ile kullanılmış olsa dahi daha geniş bir anlama gelmektedir. Güç kendisine fırsat ve zaman verildiğinde iktidar haline gelebilse de kriz anlarında çıplak güç haline geri dönmektedir²¹. Yani güç iktidara içkindir ancak iktidar sadece güç anlamına gelmemektedir²². Yani “*güç tek başına siyasal iktidarın egemenlik şartı değildir*”²³. Modern devletler, yönetme kapasitelerini sürdürebilmek için toplumsal rıza üretmek zorundadır. Bu rıza üretimi ise yalnızca maddi kaynakların dağıtımıyla değil; aynı zamanda ideolojik söylem ve kültürel normlar aracılığıyla gerçekleşir. Bu bağlamda meşruiyet, iktidarın toplumsal düzeyde anlamlandırılması ve kabul görmesiyle ilişkilidir.

Herhangi bir iktidarı, iktidar yapan şey onun meşru olmasıdır²⁴. Söylem, bu meşruiyet üretim sürecinin merkezinde yer alır. Siyasal iktidar, kendi uygulamalarını belirli kavramlar üzerinden tanımlar; reformları “zorunlu”, “doğal” ve “kaçınılmaz” olarak sunar; muhalefeti “meşru” ya da “gayrimeşru” olarak kategorize eder. Böylece söylem, siyasal alanın sınırlarını çizen ve siyasal aktörlerin hareket alanını belirleyen bir işlev görür.

Bu noktada demokratikleşme, yalnızca kurumsal bir dönüşüm değil, aynı zamanda söylemsel bir meşrulaştırma stratejisidir. Demokratikleşme söylemi, siyasal düzenin dönüşümünü meşru kılmakla kalmaz; aynı zamanda bu dönüşümün sınırlarını da belirler. Başka bir ifadeyle demokratikleşme hem bir reform süreci hem de bu reformların toplumsal düzeyde kabul edilebilirliğini sağlayan ideolojik bir çerçevedir.

1. 3. Gramsci’de Hegemonya Kavramı: Zor ve Rızanın Birlikteliği

Demokratikleşme süreçlerini meşrulaştırma stratejileri bağlamında ele almak için Antonio Gramsci’nin hegemonya kavramı önemli bir teorik araç sunmaktadır. Gramsci’ye göre siyasal iktidar, yalnızca devletin zor aygıtlarıyla değil, aynı zamanda toplumsal rıza üretimiyle sürdürülür²⁵. Bu bağlamda hegemonya, zor ve rızanın birleşiminden oluşan bir iktidar biçimidir. Siyasal

n%E2%80%9D%20olacaktır%20B1r., Erişim tarihi: 10.12.2025.

20 Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, Çev: Şirin Tekeli, İstanbul: Varlık Yayınları, 1982, s. 183.

21 Elias Canett, *Kitle ve İktidar*, Çev: Gülşat Aygen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006, ss. 283,284.

22 Mehmet Emin Satır, “Siyasal Meşruiyetin Sağlanmasında Medyanın Rolü Üzerine Bir Değerlendirme”, *Medya ve Demokrasi*, Sayı: 30, 2018, s. 116.

23 Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, Çev: Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007, s. 112.

24 Duverger, a.g.e., ss. 183-188.

25 Gramsci, a.g.e., s. 92.

iktidar, yalnızca baskı yoluyla değil; aynı zamanda toplumun geniş kesimlerinin onayını alarak, yani kendi dünya görüşünü “doğal” ve “normal” hale getirerek varlığını devam ettirir.

Hegemonya, yalnızca tahakkümün alternatifi ya da ona doğrudan karşıt bir güç olarak değil; esasen rıza üretimi, siyasal liderlik ve toplumsal nüfuz kurma süreçleri bağlamında ele alınır. Bu kavram, belirli bir toplumsal grubun, toplumun bütünü üzerinde liderlik tesis edebilmek amacıyla diğer toplumsal kesimlerin onayını kazanmak için çeşitli uzlaşma mekanizmalarına başvurmasını ifade eder. Bu süreçte dar ve özgül çıkarlar yeniden tanımlanarak daha kapsayıcı bir “genel çıkar” söylemi içerisinde dönüştürülür.

Hegemonya, kültürel, siyasal ve ekonomik boyutları olan çok katmanlı bir yapı sergiler. Bu yaklaşım, modern devletin yalnızca belirli bir sınıftan dar sınıfsal çıkarlarını gerçekleştirmek üzere işleyen basit bir araç olmadığı yönündeki Gramsciyen savın temel dayanağını oluşturur²⁶.

Gramsci, devleti yalnızca bir zor aygıtı olarak değil, siyasal toplum ve sivil toplumun birleşiminden oluşan daha geniş bir yapı olarak tanımlar. Siyasal toplum, devletin zor mekanizmalarını (ordu, polis, hukuk) içerirken; sivil toplum²⁷, kültürel ve ideolojik üretim alanlarını (basın, eğitim, dini kurumlar, entelektüel üretim) kapsar. Bu çerçevede hegemonya, sivil toplum alanında üretilen ideolojik pratikler aracılığıyla kurulur. Basın ve entelektüel üretim, bu hegemonik düzenin devamlılığında kritik bir rol oynar.

Bu bakımdan demokratikleşme, hegemonik düzenin kriz anlarında yeniden kurulmasına hizmet eden bir araç olarak değerlendirilebilir. Bir rejim meşruiyet kaybı yaşadığında, siyasal iktidar yalnızca baskı mekanizmalarını artırarak değil; aynı zamanda yeni bir meşruiyet dili geliştirerek rıza üretmeye çalışır. Demokratikleşme söylemi, bu yeni meşruiyet dilinin önemli bir bileşeni olabilir. Böylece demokratikleşme, iktidarın kendisini “yenilediği”, “reform ettiği” ve “çağa uyum sağladığı” bir süreç olarak sunulabilir.

Dolayısıyla demokratikleşme, Gramsciyen perspektifte, yalnızca siyasal hakların genişlemesi değil; aynı zamanda hegemonik düzenin yeniden inşası anlamına gelir. Bu yeniden inşa sürecinde iktidar, toplumsal muhalefeti sistem

26 Anne Showstack Sassoon, *Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar*, Ed: Utku Özmkas, Çev: Mustafa Kemal Coşkun, Çağla Erdoğan vd., İstanbul: Dipnot Yayınları, 2023, s. 271.

27 Gramsci'ye göre sivil toplum yapısal değil üst yapıdır. Gramsci “Hapishane Günlükleri” başlıklı kitabında üst yapıyı şu şekilde açıklamaktadır: “*Şu anda yapabileceğimiz, iki temel üstyapı “düzey”ini saptamaktır. Bunlardan birisi, “sivil toplum”, yani genellikle “özel” diye anılan organizmalar bütünlüğü; öbürü de “politik toplum” ya da “devlet” diye anılandır. Bu iki düzey, bir yanda egemen grubun toplum üzerinde uyguladığı “hegemonya” işlevine; diğer yanda da devlet ve hukuksal iktidar yoluyla uygulanan “doğrudan egemenlik” ya da “komuta” işlevine karşılık gelir.*” Ayrıntılı bilgi için bakınız: Gramsci, a.g.e., s. 12.

içine çekmeye, radikal talepleri etkisizleştirmeye ve çoğulculuğu kontrol edilebilir sınırlar içerisinde tutmaya çalışır.

1. 4. Pasif Devrim: Reform Yoluyla Sürekliliğin Kurulması

Gramsci'nin demokratikleşme süreçlerini anlamada sunduğu bir diğer kritik kavram “pasif devrim”dir. Pasif devrim, radikal bir devrimci kopuş yaşanmaksızın, yukarıdan aşağıya gerçekleştirilen reformlar yoluyla siyasal düzenin yeniden yapılandırılması sürecini ifade eder. Siyaset, ideoloji ve toplumsal ilişkilerdeki her türlü değişimi ekonomik değişikliklerle anlamlandırır²⁸. Gramsci'ye pasif devrim; göre egemen sınıf hegemonyasını sürdürmek için devlet iktidarını tekrar ve tekrar düzenlemesidir²⁹. Bu süreçte değişim görünürde gerçekleşir; ancak iktidar ilişkilerinin temel yapısı büyük ölçüde korunur. Reformlar, toplumsal talepleri karşılıyor gibi görünse de aslında bu talepleri sistem içerisinde denetim altına almayı ve muhalefeti düzenin sınırları içerisinde tutmayı amaçlar.

Pasif devrim, özellikle modernleşme ve devlet inşası süreçlerinde gözlemlenen bir olgudur. Siyasal iktidar, kriz dönemlerinde reformlar aracılığıyla kendisini yeniden meşrulaştırır ve hegemonik düzenini yeniden üretir. Bu reformlar çoğu zaman “ilerleme”, “özgürleşme” ve “demokratikleşme” söylemleriyle birlikte sunulur. Ancak bu süreçte demokratikleşme, toplumsal katılımı genişletmekten ziyade, siyasal düzenin sürekliliğini sağlayan bir araç olarak işlev görebilir.

Bu bağlamda çok partili hayata geçiş, pasif devrim kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, demokratikleşmenin “devletin kendisini dönüştürmesi” değil, “devletin kendisini yeniden üretmesi” olarak yorumlanmasını mümkün kılar. Siyasal iktidar, muhalefeti meşru siyasal alanın içine dahil ederek, hem uluslararası alanda demokratik bir görünüm kazanabilir hem de iç politikada toplumsal talepleri denetim altına alabilir. Böylece demokratikleşme, rejimin meşruiyetini artıran ancak aynı zamanda muhalefeti sınırlandıran bir stratejiye dönüşür.

1. 5. Demokratikleşme Söylemi: Hegemonik Bir Sınır Çizme Pratiği

Demokratikleşme süreçlerinde söylem, yalnızca reformların tanıtımını yapan bir iletişim aracı değildir; aynı zamanda siyasal alanın sınırlarını belirleyen bir iktidar pratiğidir³⁰. Demokratikleşme söylemi, hangi taleplerin meşru kabul

28 Martin Carnoy, “Gramsci ve Devlet”, *Praksis*, Sayı: 3, 2001, ss. 263,264.

29 Anne Showstack Sassoon, a.g.e., ss. 102,103.

30 Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge*, London: Routledge Publishers, 1972, ss. 49-55.

edileceğini, hangi siyasal aktörlerin “makbul” sayılacağını ve muhalefetin hangi koşullarda kabul edilebilir görüleceğini belirler³¹.

Bu nedenle demokratikleşme söylemi, çoğulculuğu genişletmek kadar, bu çoğulculuğun hangi sınırlar içerisinde gerçekleşeceğini de tanımlar. Bu sınır çizme pratiği çoğu zaman “düzen”, “istikrar”, “sorumluluk” ve “olgunluk” gibi kavramlar üzerinden yürütülür³². Bu kavramlar, bir yandan demokratikleşmenin olumlu bir süreç olduğu izlenimini yaratırken; diğer yandan toplumsal ve siyasal taleplerin belirli bir çerçevede tutulmasını sağlar.

Bu çerçevede demokratikleşme, yalnızca siyasal reformların toplamı değil; aynı zamanda bir hegemonya projesidir. Demokratikleşme söylemi, toplumun geniş kesimlerini yeni bir siyasal düzenin gerekliliğine ikna etmeye çalışırken, aynı zamanda bu düzenin sınırlarını belirler. Böylece demokratikleşme, iktidarın meşruiyetini güçlendiren ve siyasal düzenin sürekliliğini sağlayan bir araç haline gelir.

Bu teorik çerçeve, Türkiye’de 1945–1950 yılları arasında çok partili hayata geçiş sürecinin analizinde kullanılacaktır. Bir sonraki bölümde, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye’nin uluslararası ve iç siyasal konumunu etkileyen faktörler ele alınacak; çok partili hayata geçişin hegemonik kriz bağlamındaki anlamı tartışılacaktır.

II. Türkiye’de Hegemonik Kriz ve Dönüşüm İhtiyacı: 1945–1950 Dönemi

Bu dönem, tek parti rejiminin meşruiyet ve siyasal bunalımla birlikte ortaya çıkan temsil krizi ve yeni bir hegemonik düzenin inşa edilmeye çalışıldığı bir zaman dilimine işaret etmektedir³³. Demokratikleşme söylemi, bu süreçte hem iç politikada hem de uluslararası alanda Türkiye’nin siyasal konumunu yeniden tanımlayan bir araç olarak işlev görmüştür.

Bu dönemde demokratikleşmenin meşrulaştırılması, yalnızca anayasal düzenlemeler ve seçim süreçleri üzerinden değil, aynı zamanda basında üretilen söylem aracılığıyla gerçekleşmiştir. *Cumhuriyet*³⁴ gibi yayın organları, demokratikleşme sürecini belirli kavramlar etrafında anlamlandırmış ve toplumsal düzeyde rıza üretimine katkıda bulunmuştur. “Demokratik olgunluk”,

31 Ernest Laclau ve Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy Towards a Radical Democratic Politics*, London: Verso, 2001, s. 137.

32 Guillermo A. O’Donell, “Delegative Democracy”, *Journal of Democracy*, Johns Hopkins University Press, Vol: 5, No: 1, January 1994, ss. 55-69.

33 Pınar Kaya Özçelik, “Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı: 65-3, s. 170.

34 *Cumhuriyet*, Ocak 1945-Aralık 1950.

“sorumlu muhalefet”, “düzen ve istikrar” gibi ifadeler, demokratikleşmenin bir özgürleşme süreci olmaktan ziyade, kontrollü bir siyasal dönüşüm olarak sunulduğunu göstermektedir.

1945 sonrası dönem, Türkiye’de siyasal düzenin yeniden tanımlandığı, tek parti yönetiminin meşruiyet zemininde belirgin bir aşınmanın ortaya çıktığı ve devletin hegemonik kapasitesini yeniden üretmek zorunda kaldığı bir tarihsel kırılma noktasıdır³⁵. Bu süreç, çoğu zaman Türkiye’nin demokratikleşme yönünde attığı adımların başlangıcı olarak değerlendirilse çalışmamızda biz bu süreci daha çok bir “demokratikleşme iradesi”nin değil, hegemonik düzenin kriz koşulları altında yeniden yapılandırılmasının bir göstergesi olarak okumaktayız. Bu bağlamda çok partili hayata geçiş, tek parti rejiminin çözülmesi anlamına gelmekten ziyade, siyasal iktidarın değişen uluslararası ve iç siyasal konjonktürde meşruiyetini yeniden tesis etmeye yönelik stratejik bir yeniden düzenlenme sürecini ifade etmektedir.

2. II. Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Konjonktür ve Yeni Meşruiyet Normları

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistem, siyasal meşruiyetin tanımlanma biçiminde köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Savaş sonrası dönemde demokratik normlar, özellikle Batı bloğu içerisinde, yalnızca bir yönetim biçimi olarak değil; aynı zamanda uluslararası siyasette “meşru devlet” olmanın ölçütlerinden biri olarak görülmeye başlanmıştır³⁶. Bu durum, savaş sonrası dönemde uluslararası toplumda yer edinmek isteyen ülkeler açısından demokratikleşmeyi bir iç reform meselesinin ötesine taşıyarak, dış politikayla doğrudan bağlantılı bir zorunluluk haline getirmiştir.

35 Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, London ve New York: Routledge, 1993, ss. 102, 103.

36 Ayrıntılı bilgi için bakınız: G. John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Prentice Hall, 2001.

Türkiye açısından bu süreç, yalnızca dış politikada yeni bir konumlanma ihtiyacını değil, aynı zamanda iç politikada meşruiyetin yeniden tanımlanmasını da beraberinde getirmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü (24 Eylül 1884-25 Aralık 1973) dünyanın farklı bir dönüşüme gittiğini fark etmiş ve 1 Kasım 1945 tarihinde meclisteki açılış konuşmasında ülkenin iç politikasını değerlendirirken “*Tek eksliğimiz hükümet partisinin karşısında başka parti bulunmamasıdır*”³⁷ diyerek konuşmasına başlamıştır. İnönü, memlekette muhalefetin bulunmasının tabii ve faydalı olduğunu belirtmiş; milletin serbest iradesinin tecelli edeceği bir seçim sisteminin esas olduğunu söylemiştir. Cumhuriyet hükümetinin, milletin arzusuna uygun bir siyasal düzenin tesisi için çalıştığını vurgulamıştır³⁸. Savaş boyunca izlenen denge politikası, savaş sonrasında Sovyetler Birliği’nin artan baskısı ve Boğazlar meselesi gibi stratejik konular, Türkiye’nin Batı ile daha güçlü bir ittifak arayışına yönelmesine neden olmuştur. Bu arayışın temel koşullarından biri ise Türkiye’nin “modern” ve “demokratik” bir devlet olarak uluslararası sistemde kabul edilebilir hale gelmesidir.

Bu bağlamda demokratikleşme, yalnızca iç siyasal sistemin dönüşümü değil; Türkiye’nin uluslararası alanda meşruiyetini güçlendiren ve Batı ittifakına entegrasyonunu kolaylaştıran bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Demokratikleşme

37 Cumhuriyet, 2 Kasım 1945.

38 Cumhuriyet, 2 Kasım 1945.

söylemi, Türkiye'nin savaş sonrası dönemde kendisini “Batılı” bir siyasal kimlik içerisinde konumlandırmasına hizmet eden bir ideolojik çerçeve sunmuştur. Dolayısıyla çok partili hayata geçiş, Gramsciyen perspektifte, uluslararası sistemin hegemonik normlarıyla uyum sağlama amacı taşıyan bir yeniden yapılanma hamlesi olarak da okunabilir.

II. Dünya Savaşı'na doğru gidilen süreçte dahi İnönü, Batı ile bütünleşmek istemektedir. Savaş döneminde temelleri atılan *Birleşmiş Milletler Teşkilatı*'nın 24 Ekim 1945 tarihinde “Demokrasi Cephesi”nin bir teşkilatı olarak kurulmasının ardından teşkilatın kurucu üyesi olan Türkiye'nin zaten başka bir şansı da kalmamaktaydı³⁹. Demokratikleşme çabaları 29 Mayıs 1939 tarihinde CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) 5. Büyük Kurultayını gerçekleştirmiş ve 21 milletvekilinden oluşan “Müstakil Grup” oluşturulmuştur⁴⁰. Ayrıca kurultayda liberalleşme yönünde adımlar da atılmıştır ancak savaş bittiğinde Müstakil Grup da sona ermiştir⁴¹.

Ancak savaş başladıktan sonra tüm bu çabalara rağmen demokrasiye ket vuracak uygulamalar da savaşın olumsuz etkilerinden uzak durmak için hayata geçirilmiştir. 10 Temmuz 1939 tarihinde Ankara'da Basın birliği Kongresi düzenlenmiş ve İnönü basının sınırlarını bu toplantıda açık açık ifade etmiştir⁴². 1942 yılında ise erkekler silah altına alınmış ve bu durum tarım alanındaki üretime ket vurmuştur⁴³. Bu durum karşısında karaborsacılığı önlemek amacıyla ekmeğe karneye bağlanmış ancak aksaklıklar toplumsal huzursuzluğu beraberinde getirmiştir⁴⁴.

1945 sonrası dönemde Türkiye'de tek parti rejiminin meşruiyet zemini belirgin biçimde aşınmıştır. Bu aşınma, tek bir nedene indirgenemeyecek kadar çok boyutlu bir sürecin sonucudur. Ayrıca 11 Kasım 1942 tarihinde onaylanan Varlık Vergisi⁴⁵ gibi uygulamalar, ekonomik ve toplumsal alanda ciddi bir

39 Tefvik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, I*, İstanbul: İmge Yayınları, 1995, s.393.

40 *CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları 29 Mayıs-3 Haziran 1939*, Ankara: Ulus Basımevi, 1939, ss. 20-24, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/d38b8692-ca2b-43c5-947f-77a754ff8404/content>, Erişim tarihi: 10.12.2025.

41 Tefvik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, Ankara: İmge Yayınevi, 1999, ss. 357, 358.

42 Almanya'ya çıkan basında yer alan yazılar Almanya Ankara Büyükelçisi'ni rahatsız ettiğinden konuyla ilgili uyarıda bulunulmuş ve sınır çizilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: *Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi*, Yer no: 2/5-23, Fihrist No: 31871.

43 *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II Yeni Türkiye: Türkiye Cumhuriyeti*, Ed: Neşe Özden, Mehmet Temel vd. , Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2023, s. 847.

44 Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014, ss. 199, 200; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D 6, C 8, 1940, s. 141.

45 *TBMM Zabıt Ceridesi*, 11 Kasım 1942, D 6, C 28, ss. 21, 22.

gerilim üretmiş, devletin belirli kesimler üzerindeki baskıcı uygulamaları meşruiyet tartışmalarını derinleştirmiştir⁴⁶.

Bu dönemde devletin toplumsal rıza üretme kapasitesi, yalnızca ekonomik sorunlar nedeniyle değil, siyasal temsil mekanizmalarının sınırlılığı nedeniyle de zayıflamıştır. Tek parti yönetiminin uzun yıllar boyunca siyasal rekabeti engelleyen yapısı, toplumsal taleplerin siyasal alana taşınmasını zorlaştırmış ve siyasal sistemin katılım kapasitesini daraltmıştır. Böylece tek parti rejimi, toplumsal rızayı genişletmek yerine, rızayı belirli sınıflar ve elit kesimler üzerinden yeniden üretme eğiliminde kalmıştır.

Gramsciyen anlamda hegemonik kriz, yalnızca ekonomik ya da toplumsal hoşnutsuzlukların artmasıyla değil; siyasal iktidarın kendi ideolojik meşruiyet çerçevesini yeniden üretememesiyle ortaya çıkar. Bu bağlamda 1945 sonrası dönemde Türkiye’de tek parti yönetiminin ideolojik söylemi, toplumun geniş kesimlerinde aynı düzeyde karşılık bulmakta zorlanmaya başlamıştır. Bu durum, devletin hegemonik kapasitesini sürdürmek için yeni bir söylem geliştirmesini ve siyasal alanın sınırlarını yeniden çizmesini zorunlu kılmıştır. Nihayetinde toprak reformuyla da beraber 7 Haziran 1945’te Celal Bayar (16 Mayıs 1883-22 Ağustos 1986), Adnan Menderes (1889-17 Eylül 1961), Refik Koraltan (1889-17 Haziran 1974) ve Fuat Köprülü’nün (4 Aralık 1890-28 Haziran 1966) oluşturduğu “dörtlü takrir” ile muhalefet daha belirgin hale gelmiştir⁴⁷.

Tek parti yönetimi açısından çok partili hayata geçiş, sözü edilen hegemonik krizi aşmak için geliştirilen bir stratejik hamle olarak değerlendirilebilir. Bu hamle, rejimin çözülmesi değil; rejimin yeni koşullar altında kendisini yeniden üretme arayışıdır. Bu nedenle demokratikleşme söylemi, iktidarın meşruiyet krizini yönetme ve siyasal düzeni tahkim etme stratejisinin merkezinde yer almıştır.

2.2. Kontrollü Çoğulculuğun Gündeme Gelişi ve Muhalefetin Sisteme Entegrasyonu

Çok partili hayata geçiş süreci, siyasal çoğulculuğun sınırsız biçimde açıldığı bir dönem olarak değil, iktidar tarafından sınırları belirlenmiş kontrollü bir dönüşüm olarak ortaya çıkmıştır. Siyasal iktidar, artan toplumsal hoşnutsuzluğu

46 Dönemin önemli gazetecilerinden Metin Toker, Varlık Vergisi’ni “dert ve şikâyet konusu” olarak görmektedir (Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1990, s. 24). Varlık Vergisi uygulamaları büyük toprak sahiplerinin ve zengin kesimin partiye ve devlete olan güvenini altüst etmiştir (*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II Yeni Türkiye: Türkiye Cumhuriyeti*, a.g.e., s. 849).

47 *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II Yeni Türkiye: Türkiye Cumhuriyeti*, a.g.e., s. 852.

bastırmak yerine, bu hoşnutsuzluğu yönetilebilir bir muhalefet kanalına yönlendirmeyi tercih etmiştir⁴⁸.

Bu bağlamda muhalefetin ortaya çıkışı, rejimin zayıflaması anlamına gelmekten ziyade, rejimin kendi sınırlarını yeniden tanımlayarak meşruiyetini güçlendirmesi anlamına gelmiştir. Muhalefetin siyasal sistem içerisinde yer alması, bir yandan toplumsal taleplerin sisteme entegre edilmesini sağlarken; diğer yandan bu taleplerin radikalleşmesinin önüne geçmiştir. Böylece siyasal iktidar, çoğulculuğu kabul ederken aynı zamanda bu çoğulculuğun sınırlarını çizmiştir.

Resim 2

Kaynak: Cumhuriyet, 4 Aralık 1945.

Bu noktada demokratikleşme söylemi, muhalefeti meşrulaştırırken aynı zamanda denetim altında tutan bir işlev görmüştür. “Sorumlu muhalefet” ve “düzen içinde rekabet” gibi kavramlar, muhalefetin meşruiyetinin ancak belirli koşullar altında mümkün olduğunu göstermektedir. Muhalefetin “aşırılıklardan uzak durması”, “devletin temel değerlerine bağlı olması” ve “düzeni bozmaması” gibi beklentiler, siyasal çoğulculuğun sınırlarını belirleyen söylemsel araçlar olarak öne çıkmaktadır⁴⁹. Bu durum, demokratikleşmenin yalnızca çoğulculuğu artıran bir süreç değil, aynı zamanda muhalefeti disipline eden bir hegemonya stratejisi olduğunu göstermektedir. Siyasal iktidar, demokratikleşme söylemi aracılığıyla hem muhalefeti sistem içine çekmiş hem

48 Antonio Gramsci, 1971 ,a.g.e., ss. 12, 13.

49 Antonio Gramsci, 1971,a.g.e., ss. 80-120.

de muhalefetin radikal bir dönüşüm talebine dönüşmesini engellemiştir. Böylece çok partili hayata geçiş, pasif devrim kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, siyasal düzenin sürekliliğini sağlayan bir yeniden yapılanma hamlesi olarak anlam kazanmaktadır.

Bu bağlamda 1945–1950 arası dönem, demokratikleşmenin Türkiye’de bir “hak genişlemesi” süreci olmaktan ziyade, iktidarın hegemonik kapasitesini yeniden üretme stratejisi olarak şekillendiği bir tarihsel evre olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirme, demokratikleşmeyi yalnızca kurumlar ve seçim süreçleri üzerinden değil, aynı zamanda ideolojik ve söylemsel inşa süreçleri üzerinden analiz etmeyi zorunlu kılmaktadır. Gramsciyen perspektiften bakıldığında demokratikleşme söylemi, hegemonya krizine verilen bir yanıt olarak okunabilir. Siyasal iktidar, meşruiyet zemininin aşındığı koşullarda yalnızca zor aygıtlarını devreye sokarak değil, yeni bir “normalleşme dili” üreterek ve toplumsal rızayı yeniden organize ederek hegemonik düzenini sürdürmeye çalışmaktadır. Özellikle basın, demokratikleşmenin yalnızca aktarıldığı bir mecra değil; demokratikleşmenin anlamının, sınırlarının ve meşruiyet koşullarının yeniden üretildiği bir hegemonya alanı olarak ele alınacaktır. 1945 yılında ilk olarak Milli Kalkınma Partisi hemen bir yıl sonra 1946’da 1945-1950 yılları arasında kurulan 28 yeni siyasal parti içinde en güçlü koltuğuna oturacak Demokrat Parti (DP) kurulmuştur⁵⁰.

50 1945 ve 1950 dönemlerinde 28 adet muhalefet partisi kurulmuştur. Bunlar: 1945’te kurulan Milli Kalkınma Partisi; 1946 yılında Demokrat Parti, Sosyal Adalet Partisi, Liberal Demokrat Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Yalnız Vatan İçin Partisi, Ergenekon Köylü ve Çiftçi Partisi, Arıtma Koruma Partisi, İslam Koruma Partisi ve Yurt Görev Partisi; 1947 yılında İdealist Parti ve Türk Muhafazakâr Partisi; 1948 yılında Türkiye Yükselme Partisi, Millet Partisi, Öz Demokratlar Partisi, Serbest Demokratlar Partisi ve Müstakil Türk Sosyalist Partisi; 1949 yılında Toprak, Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi; 1950 yılında Müstakiller Birliği, Çalışma Partisi, Liberal Köylü Partisi, Demokrat İşçi Partisi ve Bağımsızlar Siyasal Derneği. Ayrıntılı bilgi için bakınız: İlhami Soysal, “Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucular”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, ss. 2015, 2016.

Resim 3

Kaynak: *Ulus*, 4 Aralık 1945.

4 Aralık 1945 tarihli haberde (Resim 2) Celal Bayar, CHP'den çekildiğini belirtmiştir, ayrılmış ve karşı çıkmamıştır, daha pasif bir kelime kullanılmıştır. Diğer dikkat çekici olan şey haberde ton temkinlidir ve doğrudan bir karşıtlık dili yerine “hazırlık”, “toplantı”, “çekilme”, “kuruluş” gibi nötr ifadeler kullanılmıştır⁵¹. Başlıkta “kuruluş” veya “muhalefet” değil özellikle hazırlık kelimesi kullanılmış ve bu durum siyasal bir kopuş değil idari bir organizasyon olarak sunulmuştur. Aynı tarihte *Ulus*'ta yayımlanan “Yeni Bir Partiye” (Resim 3) başlıklı bir yazıda da aynı temkinliliği görmekteyiz.

Metin, Celâl Bayar'ın CHP'den ayrılışını ve yeni bir siyasal oluşum ihtimalini kamuoyuna duyururken, bunu keskin bir kopuş ya da rejim krizi olarak değil, temkinli ve aşamalı bir gelişme olarak sunmaktadır. Başlıkta kullanılan “doğru” ifadesi, sürecin henüz tamamlanmadığını ve kontrollü bir yönelimi ima ettiğini göstermektedir. Bu tercih, siyasal dönüşümün ani bir kırılma değil, düzen içinde ilerleyen bir evrilme olarak çerçevelendiğini ortaya koyar.

51 *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1945.

Aynı Cumhuriyet’te olduğu gibi haberde dikkat çeken unsur, dilin çatışmacı olmaktan uzak oluşudur. Celâl Bayar’ın CHP’den çekilişi sert bir muhalefet hamlesi şeklinde değil, daha çok kişisel ve siyasal bir tercih olarak aktarılmaktadır. İktidara yönelik doğrudan bir eleştiri ya da sistemin meşruiyetini sorgulayan bir ifade yer almamaktadır⁵².

Gramsci’ye göre hegemonya, yalnızca siyasal toplum alanında devletin zor aygıtları aracılığıyla kurulmaz; aynı zamanda sivil toplum alanında üretilen ideolojik ve kültürel pratiklerle inşa edilir. Bu nedenle basın, eğitim kurumları, entelektüel çevreler ve kültürel üretim alanları hegemonik düzenin sürekliliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Basın, toplumun gündelik siyasal algısını şekillendiren ve belirli kavramları normalleştiren bir araç olarak hegemonya üretiminin merkezinde yer alır⁵³.

Basın, yalnızca haber aktaran bir kurum değildir. Aynı zamanda siyasal olayların hangi kavramlarla tanımlanacağını, hangi aktörlerin meşru kabul edileceğini ve hangi taleplerin sistem dışına itileceğini belirleyen söylemsel bir üretim alanıdır. Bu bağlamda basın, demokratikleşme sürecini yalnızca duyuran değil; demokratikleşmenin toplumsal düzeyde anlamlandırılmasını sağlayan bir ideolojik aygıt olarak işlev görmektedir. Çalışmamızda sıkça başvurduğumuz *Cumhuriyet*’in baş yazarı Demokrat Parti dönemi boyunca Nadir Nadi (23 Haziran 1908-20 Ağustos 1991) olmuştur⁵⁴. 1945–1950 döneminde Türkiye’de basın, demokratikleşmenin hem iç kamuoyuna hem de dış dünyaya yönelik meşrulaştırılmasında etkili bir rol üstlenmiştir. Demokratikleşme söylemi, basın aracılığıyla “düzenli geçiş”, “olgun toplum”, “istikrarlı kalkınma” ve “Batılılaşma” gibi kavramlarla birlikte sunulmuştur. Böylece demokrasi, siyasal çoğulculuğun sınırsız biçimde genişlemesi anlamına gelmekten ziyade, düzenin korunmasıyla uyumlu bir siyasal model olarak çerçeveslendirilmiştir. *Cumhuriyet*, 1945 sonrası dönemde çok partili hayata geçişi destekleyen bir söylem üretirken, bu süreci çoğu zaman “modernleşmenin doğal devamı” ve “demokratik gelişmenin gereği” şeklinde sunmuştur. Ancak bu destek, çoğulculuğun sınırsız biçimde genişletilmesi anlamına gelmemiş; aksine muhalefetin kabul edilebilirliği belirli koşullar altında tanımlanmıştır. *Cumhuriyet*’in demokratikleşme söyleminde dikkat çeken temel unsurlardan biri, demokrasinin “olgunluk” kavramı üzerinden

52 *Ulus*, 4 Aralık 1945.

53 Gramsci, 1971, a.g.e., ss. 12-13, 57-58.

54 1945 yılında babası Yunus Nadi’nin ölümü üzerine *Cumhuriyet* yönetimini ve başyazarlığı üstlenmiştir. 1950-1954 yılları arasında ise Demokrat Parti’de Muğla Bağımsız Milletvekili, 1954-1957 arasında ise İstanbul Bağımsız Milletvekilliği yapmıştır. Bu süre zarfında da *Cumhuriyet*’te yazmaya devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: “Usta Gazeteci Nadir Nadi Kimdir? Nadir Nadi ve Cumhuriyet Gazetesi”, *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 2022.

tanımlanmasıdır. Bu söylemde halk, siyasal katılım hakkının doğal sahibi olarak değil; siyasal terbiyeye ve eğitim sürecine ihtiyaç duyan bir özne olarak konumlandırılmıştır. Böylece demokratikleşme, halkın iradesinin genişlemesi değil; halkın “hazır hale getirilmesi” gereken bir süreç olarak sunulmuştur. Bu yaklaşım, demokratikleşmenin sınırlandırılmasını meşrulaştıran temel söylemsel stratejilerden biridir.

Resim 4

Kaynak: Cumhuriyet, 8 Ocak 1946.

7 Ocak 1946 yılında ise Demokrat Partisi resmi olarak kurulmuş ve rekabet kurumsal bir hale gelmiştir. Celal Bayar parti başkanı seçilmiş⁵⁵ ve ilk andan itibaren CHP’den memnun olmayan kitle DP’nin teşkilatlarına katılmaya başlamıştır.

8 Ocak 1946 tarihli Cumhuriyet gazetesinin manşetinde yer alan “Demokrat Partisi dün resmen teessüs etti – Yeni Partinin 85 maddelik programı neşrolundu” başlıklı haber, Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçiş sürecinin kamusal ilanı niteliğindedir. Metin, Demokrat Parti’nin kuruluşunu açık, net ve resmî bir dille duyurmakta; olayı bir kriz ya da kopuş olarak değil, hukuki ve kurumsal bir gelişme olarak çerçevelemektedir. “Resmen teessüs etti” ifadesi, sürecin

55 Enis Şahin ve Bilal Tunç, “Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasal Mücadelesi (1945-1947)”, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, 2015, s. 41.

meşruiyetine vurgu yaparak yeni partiyi sistem dışı bir hareket değil, anayasal zeminde ortaya çıkan bir siyasal aktör olarak konumlandırır.

Haberde dikkat çeken bir diğer unsur, partinin “85 maddelik programının” özellikle vurgulanmasıdır. Bu vurgu, Demokrat Parti’yi yalnızca muhalif bir hareket olarak değil, programatik ve ilkesel temellere dayanan bir siyasal organizasyon olarak sunar. Böylece muhalefet kişisel bir ayrışma ya da hizip hareketi olmaktan çıkarılıp rasyonel ve kurumsal bir yapı olarak gösterilmektedir. Bu, çok partili rekabetin meşruiyetini güçlendiren bir söylem tercihidir⁵⁶.

Metnin alt başlıklarında Demokrat Parti’nin ana prensiplerinin neler olduğu, devlet ve memleket meselelerine nasıl baktığı gibi soruların yer alması, yeni partinin yalnızca varlığını değil, siyasal vizyonunu da kamuoyuna tanıtmaya çabasını gösterir. Celâl Bayar’ın gazetecilere verdiği cevaplara yer verilmesi, partinin lider figürü üzerinden güvenilirlik inşa etme stratejisi olarak okunabilir. Bayar’ın söylemleri genellikle ölçülü ve sistem içi bir reform anlayışını yansıtır; devlete karşı radikal bir meydan okuma dili kullanılmaz. Bu durum, geçiş sürecinin kontrollü karakteriyle uyumludur.

DP 26 il ve 75 ilçede parti teşkilatını tamamlarken CHP’de açık olarak DP’ye destek veriyordu. Bayar, İnönü’yü konutunda ziyaret ediyor, birlikte yemek yiyorlardı. Hatta CHP yönetimindeki radyonun DP hakkında haberler vermesini dahi İnönü açık şekilde desteklemişti⁵⁷. Ancak kısa süre sonra CHP’nin tutumunda yavaş yavaş değişimler başlamıştır. İlk olarak dönemin tek haber kaynağı Anadolu Ajansı bültenlerinde DP hakkındaki haberler yavaş yavaş kaybolmuş daha sonra ise Nihat Erim (19 Şubat 1912-19 Temmuz 1980) gibi CHP’den önemli isimler “*demokrasinin üzerine bir şal örtmekten*” bahsetmeye başlamışlardı⁵⁸. Erim’in yazısı çok partili hayata geçiş sürecinin CHP açısından ideolojik çerçevesini açık şekilde çizmektedir. Örneğin Erim, yazısının temel argümanı olarak demokrasinin bir hedef olmaktan ziyade toplumsal düzeni ve siyasal istikrarı güçlendiren bir araç olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmakta ve bu çerçevede demokrasiyi, toplumun refahını, kalkınmasını ve siyasal istikrarını sağlayan bir yönetim biçimi olarak anlamlandırmaktadır. Ancak bu anlayış, aynı zamanda demokratik sürecin kontrollü ve sınırlı bir biçimde uygulanması gerektiği fikrini de içerir. Böylece demokrasi, devletin otoritesini zayıflatan değil, aksine onu güçlendiren bir mekanizma olarak sunulur.

56 *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1946.

57 Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları (1944-1973) Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1998, s. 100.

58 Nihat Erim, “Demokrasi gaye midir vasıta mıdır?”, *Ulus*, 30 Mayıs 1946.

CHP durumun ciddiyetini anladıktan sonra Eylül 1946'da yapılması gereken belediye seçimlerini Mayıs 1946 tarihine, yine 1947 Mart'ında yapılması gereken milletvekili seçimlerini de Temmuz 1946'ya almıştır⁵⁹. DP bu duruma şiddetle karşı çıkmış ve seçimleri boykot kararı almıştır⁶⁰. Hemen hemen dönemin tüm gazeteleri DP'nin beyanatını manşetten yayımlamışlardır. Beyanatta DP, kanun dışı baskılar ve çeşitli idari müdahalelerin seçim atmosferini olumsuz etkilediğini savunmakta ve bu durumun demokratik rekabeti zedelediğini dile getirmektedir. Bu bağlamda metin, yalnızca bir siyasal açıklama değil, aynı zamanda seçimlerin meşruiyeti üzerine yürütülen tartışmaların erken bir örneğini oluşturmaktadır. 1946 seçimlerinin “açık oy-gizli tasnif” sistemiyle yapılacağı olması, muhalefet tarafından sıkça eleştirilen bir unsur olduğundan, beyanname bu eleştirilerin siyasal söylemdeki yansımalarını göstermektedir.

Resim 5

Kaynak: Cumhuriyet, 11 Temmuz 1946.

Metin söylem analizi açısından incelendiğinde, Demokrat Parti'nin kendisini doğrudan rejime karşı bir aktör olarak konumlandırmaktan kaçındığı görülür. Beyanname, eleştirilerini iktidarın uygulamalarına yöneltmekte; buna karşın devletin temel meşruiyetini sorgulayan radikal bir dil kullanmamaktadır. Bu durum, yeni kurulan bir muhalefet partisinin siyasal sistem içinde meşruiyet kazanma çabasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. DP bir yandan

59 *Ulus*, 27 Nisan 1946.

60 *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1946, *Vatan*, 11 Temmuz 1946, *Tasvir*, 11 Temmuz 1946,

demokratik rekabet ve seçim güvenliği talebini dile getirirken, diğer yandan siyasal düzenin sınırları içinde hareket ettiğini vurgulamaya çalışmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında söz konusu beyanname, Türkiye’de çok partili hayata geçiş sürecinin gerilimli doğasını yansıtan önemli bir metindir. Aynı gazetede yayımlanan Camal Nadir imzalı karikatür ise dönemin siyasi atmosferine açık bir eleştiri getirmektedir.

“Hep Vatan İçin” başlıklı karikatür 1946 seçimleri öncesindeki siyasi atmosferi ironik ve eleştirel bir bakışla yansıtan bir görsel metindir. Karikatür, siyasal aktörlerin kendi eylemlerini sürekli “vatan” adına meşrulaştırdığını gösterirken, gerçekte yaşanan rekabetin yoğunluğunu ve siyasal mücadelenin sertliğini gözler önüne sermektedir. Bu açıdan görsel, erken çok partili dönemde siyasal söylemin ve seçim rekabetinin toplumsal algıdaki yansımalarını anlamak açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Sonraki tarihlerde de benzer karikatürleri sıkça görmeye başlayacağız.

Haziran 1946 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), seçimlerin 21 Temmuz 1946 tarihinde yenilenmesine karar vermiş ve belediye seçimlerini boykot eden DP, milletvekili seçimlerine katılacağını bildirmiştir. Ülkenin çoğu bölgesinde DP lehine bir hava esmekteydi. Hatta özellikle dönemin gazetecileri de fikir ve siyasi eğilim bağlamında DP’yi desteklemekteydiler. Dönemin önemli gazetecilerinden Metin Toker (1924-18 Temmuz 2002) o dönemde gazetecilerin duygularını şu sözlerle anlatmaktadır:

Sümer Sokak’ta, bir kaç kath Genel Merkezde hararetili, heyecanlı bir hava eserdi. Ankaralı gazeteciler için Ulus meydanındaki CHP Genel Merkezi bir antipatik, soğuk yerd. Devlet dairelerinden farksızdı ve kibirli beyler yeni demokratik gidişe ayak uydurabilmek yeteneğinden çok mahrumdular. Bir gayret gösterdiklerinde ise bunun suniliği üzerinden akardı. Buna karşılık DP Genel Merkezine severek, isteyerek gidilirdi ve bilhassa genç muhabirler gönülden DP’yi tutarlardı. Çünkü orada daima tath yüzler görmek, tatlı sözler duymak kabildi⁶¹.

61 Metin Toker, a.g.e., ss. 120,121.

Resim 6

Kaynak: Cumhuriyet, 21 Temmuz 1946

Seçimlerin ardından CHP 397, DP ise 61 milletvekilini meclise sokmayı başarmışlardır. Ayrıca 7 milletvekili bağımsız olarak meclise girmişlerdir⁶². Çok partili sistemin ilk genel seçimi çoğunluk sisteminin⁶³ etkisiyle de CHP lehine sonuçlanmıştır. Seçimden dört gün sonra İnönü gazetelere beyanname bulunmuştur. “Şimdi Türkiye’nin milli hayatında yeni bir evreye giriyoruz⁶⁴” başlıklı beyanname çalışmamız açısından fazlasıyla önem arz etmektedir. İnönü seçim boyunca iki parti arasında devam eden gerginliği azaltmaya çalışmış ve “karşılıklı bağışlamak ve unutmak” tan bahsetmiştir. İnönü’nün kullandığı dil, siyasal çatışmayı derinleştirmek yerine uzlaşma ve toplumsal birlik çağrısı yapmaktadır. Böylece siyasal rekabet, devlet otoritesini zedeleyen bir kriz olarak değil, milli birlik çerçevesinde yönetilmesi gereken bir süreç olarak sunulmaktadır. Beyanname demokratikleşme sürecinin tamamen serbest bir

62 TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri: 1923 – 2011*, TÜİK Yayınları, Ankara, 2012, s. 8.

63 Çoğunluk sistemi, seçim bölgesinde oyların çoğunu alan partinin, seçim çevresindeki milletvekilliklerinin tamamını kazanmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Hüseyin Sadıoğlu, “Seçim Sistemleri”, TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/secim_sistemleri, Erişim tarihi: 11.12.2025.

64 *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1946.

siyasal rekabet olarak değil, devlet elitleri tarafından yönlendirilen ve sınırları belirlenen bir dönüşüm olarak tasavvur edildiğini göstermektedir.

Dönemin demokrasi açısından diğer önemli olayı ise 12 Temmuz 1947 tarihli İnönü beyannamesidir. Cumhurbaşkanı İnönü tarafından yayımlanan bu metin, iktidar ile muhalefet arasında giderek artan siyasal gerilimi azaltmayı ve çok partili düzenin kurumsal çerçevesini belirlemeyi amaçlayan bir siyasal müdahale niteliği taşımaktadır⁶⁵. Beyannamenin yayımlandığı dönemde CHP ile DP arasındaki ilişkiler oldukça gergin bir seyir izlemekte, özellikle 1946 seçimlerinin ardından muhalefet seçimlerin adil olmadığı yönünde güçlü eleştiriler dile getirmekteydi⁶⁶. Bu bağlamda İnönü'nün açıklaması,

65 Cumhuriyet, 12 Temmuz 1947.

66 Seçimlerin geç açıklanması ve sonrasında iktidar ile muhalefet arasında yaşanan gerginlikler DP'yi seçimleri protesto etmeye kadar götürmüştür. Celal Bayar, oy tasnifinde yolsuzluk yapıldığını iddia eden beyanlar vermiştir: “İşte ben iddia ediyorum, hatta itham ediyorum. Seçim işlerinde fesat karıştırılmıştır. Seçimler milletin hakiki iradesini göstermekten uzaktır. Şayet kanunsuz hareketler ve vatandaşlar üzerinde yapılan türlü tazyikler azami haddede çıkarılmamış olsaydı yurdun her tarafında seçimleri partimizin kazanmamasına imkân yoktu... Halk Partisi iktidar mevkiine ancak seçimlerden önce ve seçimler esnasında tatbik ettiği cebir ve zorluklara dayanan usuller ve seçim evrak ve mazbatalarında tabrifat yapmak sayesinde muhafaza etmektedir...” (Tanin, 25. 07.1946). 25 Temmuz 1946 tarihinde ise İzmir, Cumhuriyet Meydanında protesto mitingi gerçekleştirmiş ve yaklaşık 30 bin kişi katılmıştır (Cumhuriyet, 26 Temmuz 1946).

siyasal sistemin istikrarını koruma ve muhalefetin siyasal alandaki varlığını meşrulaştırma çabasının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

Beynamede Cumhurbaşkanı İnönü hem Başbakan Recep Peker'den hem de Celâl Bayar'dan gelen karşılıklı şikâyetleri dinlediğini belirterek iki taraf arasında hakem konumunda olduğunu vurgulamaktadır. İnönü'nün bu söylemi, Cumhurbaşkanının parti siyasetinin üzerinde konumlanan bir devlet otoritesi olarak kendisini tarafsız bir düzenleyici rol içinde sunma çabasını göstermektedir. Metinde yer alan “*mübalağa payı ne olursa olsun hakikat payı da vardır*” ifadesi hem iktidarın hem de muhalefetin dile getirdiği eleştirilerin tamamen reddedilmediğini, aksine siyasal sistem içinde dikkate alınması gereken unsurlar olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, siyasal rekabetin tamamen bastırılması yerine belirli sınırlar içinde kabul edildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Beyannamenin bir diğer önemli yönü, muhalefetin siyasal faaliyetlerinin meşruiyetinin açık biçimde tanınmasıdır. İnönü, muhalefetin iktidar partisi karşısında serbestçe faaliyet göstermesinin demokratik düzenin doğal bir unsuru olduğunu ifade ederek siyasal çoğulculuğun devlet tarafından kabul edildiğini göstermektedir. Bununla birlikte metin, siyasal rekabetin devlet otoritesini zayıflatacak veya siyasal düzeni sarsacak biçimde yürütülmemesi gerektiğini de ima etmektedir. Böylece beynamede hem muhalefetin siyasal alandaki varlığı meşrulaştırılmakta hem de bu rekabetin belirli sınırlar içinde sürdürülmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak metin, iktidar ile muhalefet arasındaki siyasal rekabetin meşruiyetini kabul ederken aynı zamanda bu rekabetin devlet otoritesi tarafından düzenlenen bir çerçeve içinde yürütülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle beyannamenin yayımlanması, Türkiye’de demokratikleşme sürecinin siyasal krizler ve müzakereler üzerinden şekillendiğini gösteren önemli bir tarihsel belge niteliği taşımaktadır.

2. 3. Seçim Kanunu ve 1950 Seçimleri: Demokratik Rekabetin Kurumsallaşması

1940’ların sonlarına doğru Türkiye’de siyasal rekabetin hukuki ve kurumsal çerçevesi giderek belirginleşmeye başlamıştır. 16 Şubat 1950’de kabul edilen yeni Seçim Kanunu, seçim sürecinin daha güvenilir ve denetlenebilir bir yapıya kavuşturulmasını amaçlamıştır. Gizli oy ve açık tasnif ilkesinin kabul edilmesi ile seçimlerin yargı denetimine açılması, siyasal rekabetin işleyişinde önemli bir kurumsal dönüşüm yaratmıştır⁶⁷. Bu düzenlemeler yalnızca teknik bir

67 *Resmî Gazete*, 21 Şubat 1950, Sayı: 7438, No: 5545.

seçim reformu anlamına gelmemiş, aynı zamanda siyasal aktörler arasındaki rekabetin meşru ve kabul edilebilir kurallar içinde yürütülmesini sağlayan bir çerçeve oluşturmuştur. Dönemin tüm ulusal gazeteleri seçim kanununun kabul edilmesini manşetten vermişlerdir⁶⁸. 14 Mayıs 1950’de gerçekleştirilen genel seçimler, bu kurumsal düzenlemelerin siyasal sistem üzerindeki etkisini ortaya koyan önemli bir dönüm noktasıdır. Seçim sonuçlarıyla

birlikte siyasal iktidarın seçim yoluyla el değiştirmesi, Türkiye’de demokratik rekabetin pratikte işlerlik kazandığını göstermiştir. Bu yönüyle 1950 seçimleri, yalnızca bir hükümet değişikliğini değil, aynı zamanda seçimlerin siyasal meşruiyet üretiminde belirleyici bir mekanizma haline geldiği yeni bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir. 1950 seçimleri en çok DP’nin başarısı olarak yorumlanmaktadır. İlk olarak ticaret ve sanayi burjuvazisinden ikinci olarak ise köylülere destek alması partiyi iktidara taşımıştır⁶⁹. Ayrıca söz konusu dönemde CHP laikliğine tepki duyan dinsel gelenekçileri de muhalefete eklemek gerekir⁷⁰. 16 Mayıs gibi seçim sonuçları gelmeye

68 “Meclis Yeni Seçim Kanununu Kabul etti”, *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1950; “CHP ve DP Seçim Kanununu Birlikte Şiddetle Alkışladılar”, *Son Posta*, 17 Şubat 1950; “Seçim Tasarısı Dün Kanunlaştı”, *Demokrat İsmir*, 17 Şubat 1950 vd.

69 Cem Çakmak, “Türkiye’de 1950’li Yıllardaki Genel Seçimler Üzerine Bir Deneme”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 12 (3-4), 1985, s. 248.

70 Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Ortaya Çıkışı*, Ankara: Türk tarih Kurumu, 1968, ss. 316-318.

başladığında DP'nin milletvekili sayısı üstünlüğü de anlaşılmaya başlanmıştı. Büyük Batı gazetelerinde bu durum olumlu demokrasinin kazanması olarak değerlendiriliyordu. *Hürriyet*'te "Bütün Batı demokrasimizi övüyor" başlıklı yayımlanan yazıdan Batı basınının seçim sonuçlarını yakinen takip ettiğini ve Türkiye'de gerçekleşen iktidar değişimine demokratik gelişmenin önemli bir gelişmesi olarak baktıklarını anlayabiliriz. Türkiye'nin demokratik bir seçim sürecini başarıyla gerçekleştirmesi, özellikle savaş sonrası oluşan uluslararası siyasal ortamda ülkenin Batı dünyasıyla kurduğu ilişkiler açısından önemli bir gelişme olarak sunulmaktadır.

Sonuç

Çalışmamız, Türkiye'de 1945–1950 yılları arasında çok partili hayata geçiş sürecini, demokratikleşmenin normatif bir ilerleme anlatısı olarak değil; siyasal iktidarın meşruiyet krizine karşı geliştirdiği hegemonik bir yeniden yapılanma süreci olarak ele almıştır. Demokratikleşme, bu perspektifte yalnızca siyasal hakların genişletilmesi ya da seçim mekanizmalarının işler hale gelmesi anlamına gelmemekte; aynı zamanda rızanın yeniden örgütlenmesi, siyasal alanın sınırlarının yeniden çizilmesi ve muhalefetin sistem içine entegre edilmesi sürecini ifade etmektedir. Bu bağlamda çalışma, Türkiye'de çok partili hayata geçişin, görünürde siyasal çoğulculuğu mümkün kılan bir dönüşüm olmakla birlikte, iktidar ilişkilerinin sürekliliğini sağlayan bir pasif devrim mantığıyla işlediğini ileri sürmüştür.

Çalışmanın temel bulgularından biri, demokratikleşme sürecinin yalnızca kurumsal reformlar üzerinden değil, söylemsel meşrulaştırma mekanizmaları üzerinden şekillendiğidir. 1945–1950 döneminde demokratikleşme, siyasal iktidarın kendisini modernleşmenin ve ilerlemenin taşıyıcısı olarak sunmasını mümkün kılan bir ideolojik araç olarak işlev görmüştür. Bu süreçte demokratikleşme, yalnızca bir siyasal reform programı değil; devletin hegemonik kapasitesini yeniden üretmesini sağlayan bir söylemsel çerçeve olarak ortaya çıkmıştır. Demokratikleşme söylemi, hem iç kamuoyunda tek parti rejiminin meşruiyetini yeniden tesis etmiş hem de uluslararası alanda Türkiye'nin Batı dünyasıyla uyumlu bir siyasal kimlik geliştirdiği algısını güçlendirmiştir.

Bu bağlamda çalışma, Gramsciyen hegemonya kavramının, Türkiye'de çok partili hayata geçiş sürecini anlamada güçlü bir analitik çerçeve sunduğunu göstermektedir. Gramsci'nin hegemonya yaklaşımı, siyasal iktidarın yalnızca zor aygıtlarıyla değil, aynı zamanda sivil toplum alanında üretilen rıza mekanizmalarıyla sürdürüldüğünü vurgular. Basın, eğitim ve kültürel üretim gibi alanlar, hegemonik düzenin sürekliliğinde kritik bir rol

üstlenir. Bu çalışmada basın, özellikle Cumhuriyet Gazetesi örneği üzerinden, demokratikleşmenin yalnızca aktarıldığı değil, aynı zamanda anlamlandırıldığı ve sınırlarının belirlendiği bir hegemonya alanı olarak ele alınmıştır. Böylece demokratikleşme, siyasal düzenin dönüşümünü açıklayan nötr bir kavram olmaktan çıkarılarak, iktidarın rıza üretme stratejisinin merkezinde yer alan bir siyasal pratik olarak yeniden kavramsallaştırılmıştır.

Bir diğer temel sonuç, demokratikleşmenin Türkiye’de “hak” temelli bir siyasal açılım olarak değil, “olgunluk” ve “düzen” temelli bir süreç olarak meşrulaştırıldığıdır. Demokratikleşme söylemi içerisinde “demokratik olgunluk” kavramı, halkın siyasal katılımını doğal bir hak olarak değil, belirli bir eğitim ve terbiye sürecinin sonucu olarak tanımlamış; böylece demokratikleşmenin hızını ve kapsamını sınırlayan bir işlev üstlenmiştir. Halkın siyasal özne olarak konumlandırılmasından ziyade, yönlendirilmesi ve olgunlaştırılması gereken bir kitle olarak ele alınması, demokratikleşmenin sınırlandırılmasını meşrulaştıran söylemsel bir araç olarak öne çıkmıştır. Benzer biçimde “sorumlu muhalefet” söylemi, muhalefetin meşruiyetini belirli koşullara bağlamış; muhalefetin dönüştürücü bir güç olarak değil, düzen içinde kalması gereken bir aktör olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Bu söylem, siyasal çoğulculuğu mümkün kılar gibi görünürken, aynı zamanda çoğulculuğun sınırlarını belirlemiş ve muhalefeti disipline eden bir hegemonik mekanizma üretmiştir. Böylece demokratikleşme, muhalefeti sistem dışına itmek yerine, muhalefeti sistem içine dahil ederek kontrol altına alan bir pasif devrimci mantıkla işlemiştir.

Bu süreçte düzen ve istikrar kavramlarının demokratikleşme söylemiyle birlikte kullanılması, demokratikleşmenin özgürleşme yönünü gölgede bırakmış; demokrasi, siyasal rekabetin genişlemesinden çok siyasal düzenin korunmasıyla uyumlu bir yönetim biçimi olarak sunulmuştur. Bu durum, demokratikleşmenin güvenlikçi ve devlet merkezli bir çerçevede ele alındığını göstermektedir. Siyasal çatışma, sert muhalefet ve radikal talepler, demokratikleşmenin doğal unsurları olarak değil, istikrarsızlık kaynağı olarak kodlanmıştır. Bu çerçevede “aşırılıklar” söylemi, siyasal alanın sınırlarını çizmiş ve belirli talepleri gayrimeşru hale getiren bir dışlama mekanizması oluşturmuştur.

Çalışmanın teorik düzeydeki en önemli katkısı, Türkiye’de çok partili hayata geçiş sürecinin Gramsci’nin pasif devrim kavramı çerçevesinde yeniden okunmasıdır. Pasif devrim, reformların yukarıdan aşağıya biçimde yürütüldüğü, toplumsal taleplerin sistem içine çekilerek denetlendiği ve iktidar ilişkilerinin köklü biçimde dönüştürülmeden yeniden üretildiği süreçleri açıklamaktadır. Türkiye’de 1945–1950 döneminde demokratikleşme, bu anlamda radikal bir rejim değişimi yaratmaktan çok, hegemonik düzenin kriz koşullarında yeniden kurulmasını sağlamıştır. Reformlar hem içerde rızayı genişletmiş

hem de dışarıda meşruiyet üretmiş; ancak siyasal iktidarın temel yapısı büyük ölçüde korunmuştur.

Bu bağlamda çok partili hayata geçiş, Türkiye’de demokrasinin kuruluşundan ziyade, devletin hegemonik kapasitesini yeniden üretme biçiminde ortaya çıkan bir dönüşüm olarak değerlendirilebilir. Siyasal çoğulculuk, devletin meşruiyetini güçlendiren bir araç haline gelirken, çoğulculuğun sınırları da iktidarın söylemsel stratejileri aracılığıyla belirlenmiştir. Bu durum, demokratikleşmenin Türkiye’de neden sıklıkla “kontrollü” ve “sınırlı” bir karakter taşıdığını anlamak açısından önemli bir analitik imkân sunmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye’de 1945–1950 yılları arasındaki demokratikleşme sürecinin, hegemonik bir meşrulaştırma söylemi üzerinden inşa edildiğini ve çok partili hayata geçişin pasif devrimci bir mantıkla işlediğini ortaya koymuştur. Demokratikleşme, bir yandan rejimin reformcu karakterini vurgulayarak rıza üretimini güçlendirmiş, diğer yandan siyasal çoğulculuğu disipline ederek iktidar ilişkilerinin sürekliliğini güvence altına almıştır. Bu çerçevede demokratikleşme, yalnızca bir siyasal açılım değil; aynı zamanda hegemonik düzenin yeniden kuruluşunu sağlayan bir ideolojik strateji olarak değerlendirilmelidir.

Bu bulgular, Türkiye’de demokratikleşmenin tarihsel sürekliliklerini anlamak açısından da önem taşımaktadır. 1945–1950 döneminde şekillenen meşrulaştırma dili, demokratikleşmenin sonraki dönemlerde de sıklıkla “düzen”, “istikrar” ve “devletin bekası” gibi kavramlarla birlikte düşünülmesine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla çok partili hayata geçiş süreci, yalnızca bir siyasal dönüşüm momenti değil, aynı zamanda Türkiye’de demokratikleşmenin sınırlarını belirleyen hegemonik bir mirasın olduğu tarihsel bir eşik olarak ele alınmalıdır.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

- Ahmad, F. (1993) *The Making of Modern Turkey*. London ve New York: Routledge.
- Aksu, H. (2018) ‘Demokratikleşme ve Türkiye’de Demokratikleşme Sürecinde Karşılaşılan Temel Sorunlar’, *International Social Sciences Studies*, 4(27), s. 5949.
- Bayra, E. (2022) ‘Liberal Demokrasinin Meşruiyet Krizine Bir Çözüm Önerisi olarak Akışkan Demokrasi’, *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(2), s. 662.
- Canetti, E. (2006) *Kitle ve İktidar*. Çev. Gülşat Aygen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Carnoy, M. (2001) ‘Gramsci ve Devlet’, *Praksis*, 3, s. 263–264.
- Cox, R. W. (1983) ‘Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method’, *Millennium: Journal of International Studies*, 12(2), s. 162–175.
- Çakmak, C. (1985) ‘Türkiye’de 1950’li Yıllardaki Genel Seçimler Üzerine Bir Deneme’, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 12(3–4), s. 248.
- Çavdar, T. (1995) *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi I*. İstanbul: İmge Yayınları.
- Çavdar, T. (1999) *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839–1950)*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Doğanay, T. C. (2025) ‘Popülizm ve Popülist Söylemin Kriz Dönemlerinde Demokratik Siyasal Sisteme Etki Düzeyi Üzerine Araştırma’, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 46, s. 280–288.
- Dural, A. B. (2012) ‘Antonio Gramsci ve Hegemonya’, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), s. 313.
- Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks*. New York: International Publishers.
- Gramsci, A. (1997) *Hapishane Defterleri*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Halifeoğlu, M. (2013) ‘Gramsci, Sivil Toplum–Devlet İkililiği ve Kuramsal Kökenler’, *Mülkiyeliler Dergisi*, 37(1), s. 163–188.
- Higley, J. ve Burton, M. G. (2006) *Elite Foundations of Liberal Democracy*. London: Bloomsbury Academic.
- Holden, B. (2007) *Liberal Demokrasiyi Anlamak*. Çev. Hüseyin Bal. Ankara: Liberte Yayınları.
- Ikenberry, G. J. (2001) *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*. Princeton: Princeton University Press.
- Kurtbaş, İ. (2017) ‘Bir Klasik Elitizm Eleştirisi ve Yeni Bir Elitizm Modeli Önerisi’, *Turkish Studies*, 12(3), s. 394.
- Lewis, B. (1968) *Modern Türkiye’nin Ortaya Çıkışı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- O’Donnell, G. (1994) ‘Delegative Democracy’, *Journal of Democracy*, 5(1), s. 55–69.

- Özçelik, P. K. (2010) 'Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(3), s. 170.
- Özkan, M. (2020) 'Siyasal Temsil: Bir Kavramın Dönüşümü', *Felsefe Dünyası*, 71, s. 237.
- Pamuk, Ş. (2014) *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Portelli, H. (1982) *Gramsci ve Tarihsel Blok*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Sassoon, A. S. (2023) *Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar*. Ed. Utku Özmakas. Çev. Mustafa Kemal Coşkun vd. İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Satır, M. E. (2018) 'Siyasal Meşruiyetin Sağlanmasında Medyanın Rolü Üzerine Bir Değerlendirme', *Medya ve Demokrasi*, 30, s. 116.
- Şahin, E. ve Tunç, B. (2015) 'Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947)', *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), s. 41.
- Toker, M. (1990) *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Toker, M. (1998) *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)*. Ankara: Bilgi Yayınları.

Resmi Kaynaklar ve Gazeteler

- Cumhuriyet* (1945-1950).
- Cumhuriyet* (2 Kasım 1945).
- Cumhuriyet* (4 Aralık 1945).
- Cumhuriyet* (8 Ocak 1946).
- Cumhuriyet* (11 Temmuz 1946).
- Cumhuriyet* (25 Temmuz 1946).
- Cumhuriyet* (26 Temmuz 1946).
- Cumhuriyet* (12 Temmuz 1947).
- Ulus* (4 Aralık 1945).
- Ulus* (27 Nisan 1946).
- Ulus* (30 Mayıs 1946).
- Tanin* (25 Temmuz 1946).
- Resmî Gazete* (1950) *Seçim Kanunu*, 21 Şubat 1950, Sayı: 7438.
- TÜİK (2012) *Milletvekili Genel Seçimleri: 1923-2011*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TBMM (1940) *Zabıt Ceridesi*, Dönem 6, Cilt 8.
- TBMM (1942) *Zabıt Ceridesi*, 11 Kasım 1942, Dönem 6, Cilt 28.

İnternet Kaynakları

- Canıklıoğlu, M. (2020) *Çağdaş Demokrasi ve Çağdaş Devlet Üzerine Düşünceler*. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi. Erişim adresi: <https://hukuk.>

deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/M.Caniklioglu5.pdf (Erişim tarihi: 12 Ekim 2025).

Keyman, F. (t.y.) *Hegemonya (Uluslararası İlişkiler)*. TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Ansiklopedisi. Erişim adresi: https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/hegemonya_uluslararasi_iliskiler (Erişim tarihi: 10 Ocak 2026).

Oktay, C. (t.y.) *Meşruiyet ve Türleri*. TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Ansiklopedisi. Erişim adresi: https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/mesruiyet_ve_turleri (Erişim tarihi: 10 Aralık 2025).

Sadoğlu, H. (t.y.) *Seçim Sistemleri*. TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Ansiklopedisi. Erişim adresi: https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/secim_sistemleri (Erişim tarihi: 11 Aralık 2025).

Tekin, Y. (t.y.) *Demokrasi*. TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Ansiklopedisi. Erişim adresi: <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/demokrasi> (Erişim tarihi: 10 Aralık 2025).

Cumhuriyet (2022) *Usta Gazeteci Nadir Nadi Kimdir? Nadir Nadi ve Cumhuriyet Gazetesi*. Cumhuriyet Gazetesi. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr> (Erişim tarihi: 22 Ağustos 2022).

TBMM (1939) *CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları (29 Mayıs–3 Haziran 1939)*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Açık Erişim Sistemi. Erişim adresi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/d38b8692-ca2b-43c5-947f-77a754ff8404/content> (Erişim tarihi: 10 Aralık 2025).